

37. Первые годы нашего господства в Крыму // Кондораки В.Х. В память столетия Крыма. – М., 1883. – С. 135.
38. Русский биографический словарь. – СПб., 1908. – [Т.3]. – С.362, 363.
39. Броневский Милорадовичу // АГМ. – СПб., 1902. – Т.4. – С. 296, 297.
40. Броневский. Замечания о порто-франко // АГМ. – СПб., 1902. – Т.6. – С. 183 – 185, 189, 190.
41. Броневский Мюрдиноу // АГМ. – СПб., 1902. – Т.4. – С. 319, 320.
42. Le duc Richelieu a l'Empereur Alexandre, sur la Nouvelle Russie // Сборник Русского исторического общества. – СПб., 1886. –Т.54. –С. 412–417; Граф Ланжерон императору Александру // АГМ. – Т.2. –С. 555, 558;
43. ДАОО. – Ф.1. – Оп. 190 (1827 р.) –Спр. № 35. –Арк. 1, 3, 4, 7.
44. Российская Родословная книга, издаваемая князем Петром Долгоруким. – СПб., 1856. – Ч.3. – С.483, 484; Виноградов В.К. Феодосия (исторический очерк). –Екатеринодар, 1902. –С. 102.
45. Торговля Черного моря // АГМ. – СПб., 1902. –Т.6. –С. 228, 229.
46. Смоленский А. Статистическое описание Керч-Еникальского градоначальства // Новороссийский календарь на 1841-й год. – О., 1840. – С. 294.
47. Зенкевич Х.Х. Керчь в прошлом и настоящем. – Керчь, 1894. – С.42, 49, 50, 53, 55, 56.
48. Азбучный указатель имен русских деятелей, имеющих быть помещенными в „Биографический словарь”, издаваемый Императорским Русским Историческим Обществом. Часть II // Записки Русского исторического общества. – СПб., 1888. – Т.62. – С.401.
49. ДАОО. – Ф.1. –Оп.191 (1838 р.). – Спр.70. – Арк. 2.
50. Там само. – Арк. 12.
51. Там само. – Арк. 13.
52. Там само. – Арк. 25.
53. Там само. – Арк. 28, 29.
54. Там само. – Арк. 45-49
55. Там само. – Арк. 50.
56. Там само. – Арк. 25.

Доценко В.

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ПО ЗЕМЛЕОБЛАШТУВАННЮ ЄВРЕЙСЬКИХ ТРУДЯЩИХ У ПЕРЕСЕЛЕННІ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НА ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ ТА КРИМ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Серед усієї багатоманітності проблем історії розвитку радянського національного будівництва слід виділити тематику досліджень пов'язану з історією діяльності громадсько-політичних інститутів створених національними групами та радянською системою для вирішення складних етнопонаціональних проблем. Показовим прикладом слугують відносини між компартійним режимом та єврейською меншиною. Вивчення, історичного коріння процесів, пов'язаних з вирішенням партійними органами проблеми єврейських містечок Правобережної України за допомогою залучення єврейства до сільськогосподарської праці в багатьох аспектах, дозволяє застосувати досягнення більшовицької влади до сучасних проблем кримськотатарського народу. Процес переселення та облаштування єврейства України співпав з процесом коренізації що проходив в СРСР в 20-ті-30-ті роки ХХ століття. В цей час започатковують свою діяльність єврейські добровільні громадські організації по допомозі єврейству. Цим скористались органи компартійної системи. Побудована ними модель вирішення питання єврейського містечка Правобережної України ґрунтувалась на монолітній основі “співпраці” компартійної системи та добровільного громадського начала. Досягнення радянської держави в здійсненні етнопонаціональної політики відносно єврейства, могли б бути використані і при розробці програми державної політики незалежної України, відносно національних меншин. Досвід у вирішенні міжетнічних проблем, у тому числі і проблем пов'язаних з єврейським землеоблаштуванням, у зазначені вище десятиріччя, допоміг би розв'язати деякі проблеми облаштування депортованих народів України, причому досвід, як позитивного, так і негативного характеру.

Перші праці що висвітлювали проблему громадської ініціативи національних меншин в період раннього тоталітаризму в СРСР почали з'являтися в кінці 80-х років ХХ століття. Це були статті, виступи та розвідки учасників перших конференцій з питань дослідження проблем життя національних меншин Української РСР. В статтях автори прагнули поставити проблеми та зробити перші кроки у зборі фактичного матеріалу. Перші великі дослідження з'являються в середині 1990-х років. Зокрема, це праці В.С. Орлянского, Б.В. Чирка, В. Гусева, Я. Хонігсмана [1]. Стаття Я. Хонігсмана поклала початок дослідженню процесів пов'язаних з аграризацією українського єврейства. В праці вперше згадується ТЗЕТ. Автор визначив основні стадії переселенської компанії, спробував дати характеристики відносин між єврейством та радянськими органами влади. Питання переселення та діяльності Товариства висвітлював в своїх роботах О. Козерод [2]. Але жодному дослідженню не простежуються зміна в стосунках між Товариством та більшовицьким режимом, не висвітлено еволюцію пріоритетів, які визначались для ТЗЕТу партійними органами.

Тому метою дослідження є визначення характерних, специфічних проявів взаємодії компартійного радянського режиму і єврейських громадських добровільних організацій як вітчизняних так і закордонних на прикладі Товариства по землеоблаштуванню єврейських трудящих в Україні під реалізації програми переселення єврейства Правобережної України в 20-х роках ХХ століття.

Одним із шляхів вирішення проблеми єврейського містечка Півночі, Лівобережжя та Правобережної України стало переселення частини єврейського населення на землю з метою залучення їх до продуктивної землеробської праці. Переселення мало свою специфіку, яка полягала в тому, що переходили на землю в абсо-

**ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ПО ЗЕМЛЕОБЛАШТУВАННЮ ЄВРЕЙСЬКИХ ТРУДЯЩИХ У
ПЕРЕСЕЛЕННІ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НА ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ ТА
КРИМ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

лютній своїй більшості не селяни-землероби, а в основному колишні дрібні крамарі і кустарі. А отже, євреї-переселенці переходили в цілком новий для них соціальний стан [11, с. 68]. Власне, ідея залучення євреїв до землеробства в той період не була новою. Вперше питання переселення євреїв "смуги осілости" на Південь України постало в 1918 році на I конференції єврейських комуністичних секцій і єврейських комісаріатів. В 1919 році II конференція прийняла необхідну постанову з цього питання. На основі якої колегія Наркомнацу 12 липня 1919 року прийняла рішення, в якому зазначалось: "Визнати бажаним будь-яку допомогу єврейським масам в справі їх залучення до занять сільським господарством" [4, с. 5]. Але далі розмов справа не пішла. Поки влада тупцювала на місці, єврейське населення переселялося на вільні поміщицькі землі в межах земельних фондів міст і містечок Правобережної України. Тільки в 1923 році держава вимушена була розпочати процес оформлення єврейського землекористування. Всі вільні землі переселенців відходили до державних земельних органів. Це спричинило припинення хаотичного переходу єврейства до занять сільським господарством [4, с. 13]. У пошуках джерел існування незначна частина євреїв прагнула переїхати до індустріальних центрів і влаштуватися на заводах, фабриках, в різних установах та організаціях. Проте переважна більшість залишалася жити на "старих" місцях і, щоб прохарчуватися, стала братися за обробіток городів навколо міст. Достовірних даних про цей стихійний процес немає, але деякі дослідники стверджують, що на Поділлі єврейське населення під городи використовувало біля 6 тис. десятин [9, с. 53].

Поряд із подібним обробітком городів стихійний рух єврейського населення на землю був спрямований до степового регіону між Одесою та Балтою. Узагальнюючи матеріали обстеження єврейського хліборобського населення, яке було проведено міжнародною єврейською організацією "Товариство ремісничої праці", О. Мацюк констатував, що на весну 1923 р. у степовий регіон переселилося на 23153 особи єврейської національності більше, ніж у 1913 р. Найбільше переселенців -8742, або майже 40 відсотків, було з Поділля [9, с. 53]. Отже, проблема працевлаштування, як і сама ідея "продуктивізації євреїв без певних занять", була надзвичайно актуальною. В перші роки радянської влади її вирішували єврейські комісаріати, а пізніше відповідні секції при партійних органах у центрі і на місцях [9, с. 54]. В вересні 1923 року Всеукраїнський Наркомзем розіслав Губземуправлінням циркуляр, в якому вказував, що "прагнення євреїв до сільськогосподарської праці слід в загальнодержавних масштабах заохочувати будь-якими засобами, і що будь-яке заходи земорганів що порушують закон будуть миттєво розслідуватись, і винних буде притягнуто до відповідальності навіть, кримінальної" [4, с. 12]. Постанова підтримала ініціативність євреїв, але єврейський люд стримувало малоземелля і відсутність коштів в Західних і Південно-Західних районах України. Вихід державні органи знайшли в переселенні єврейства на Південь України та до Криму. Весною того ж року в деяких районах починають створюватися групи євреїв, що вирішили переселитися в південні багаті землі, райони України. 29 липня 1924 року на засіданні малої президії Всеукраїнського ЦВК під головуванням Г. І. Петровського розглядалося питання "Про залучення трудящих євреїв до хліборобської праці". На засіданні було зазначено про потребу надати допомогу єврейському бідняцькому населенню в переході до землеробства на державному рівні. І в резолюції запропоновано: "вжити низку заходів щодо заохочення євреїв до хліборобства" та хліборобської праці і реєстрації єврейських колективів, які бажають перейти до хліборобства [8, с. 35].

Очевидно що задеклароване радянським режимом переселення і спроба створити єврейські автономні утворення на Півдні України та в Криму носили в собі і завуальовані обставини. Історія засвідчує, що один, п'ять, або двадцять мільйонів чоловік для радянського режиму нічого не значили. Мета яка висувалась компартійним режимом мала прихований підтекст. Більшовикам потрібно було обґрунтування факту існування євреїв в Радянському Союзі, бо їх існування суперечило постулатам марксизму-ленінізму. Єврейство на протязі тисячоліть зберігало своє духовне, релігійно-общинне середовище, утворене відсутністю території і ознак національної державності. А цього з комуністичної точки зору існувати не могло. Можливо в цьому і в подальшому буде простежуватись негативне ставлення радянської влади до єврейства. Можливо, як пише російський дослідник А.В. Блюм, системі яка не потребувала обґрунтування свого існування, могла і не побачити потребу у вирішенні протиріччя існування єврейських громад. В кінці кінців, протиріччя не було першим і не буде останнім в філософії марксизму-ленінізму. Але ж воно виглядало дуже відмінним. Тому влада потребувала "притягти" євреїв до певної території, надати їм карикатурне самоуправління [3, с. 11]. Був висунутий проект керівника євсекції РКП(б) А. Брагіна, який запропонував створити автономну область на території Північного Криму, в степовій південній частині України і Чорноморського побережжя включаючи і території Абхазії. Цей проект в цілому підтримали Л. Каменев, Л. Троцький, І. Бухарін, А. Цюрупа, але він не був повністю втілений в життя через протидію цілого ряду радянських державних діячів, зокрема, наркома землеробства А.Смирнова, який рахував, що переселення євреїв ускладнить міжнаціональні відносини на Кримському півострові.

Роботу по переселенню очолила Центральна комісія у справах національних меншин, Головне бюро єврейських секцій агітації і пропаганди ЦК КП(б)У, Всеукраїнська комісія по землевлаштуванню євреїв при ВУЦВК (КОМЗЕТ), яку очолював народний комісар земельних справ А. Смирнова, а також добровільна громадська організація сприяння землевлаштування євреїв Товариство по землевлаштуванню єврейських трудящих (ТЗЕТ). На КОМЗЕТ і ТЗЕТ покладалась відповідні завдання, пов'язані із залученням трудящих євреїв до сільськогосподарського виробництва, організації єврейських поселень, вербування бажаних до переїзду у ці поселення, влаштування та залучення євреїв до землеробської праці [8, с. 35].

Губернським і окружним виконавчим комітетом для організації і виконання цієї роботи було запропоновано організувати спеціальні комісії по прийому, перегляду, реєстрації заяв бажаних. Вони після реєстрації відсилались до Центральної комісії. Окружні комісії (КОМЗЕТу) формувались з числа працівників земельних управлінь, євсекцій парткому та нацменшин окружних виконавчих комітетів, які в них головували. Аналогічні

комісії були організовані в районах. Зокрема, Подільська губернська комісія по землевлаштуванню євреїв була сформована у складі п'яти осіб – Новікова, Сомова, Алека, Рижакіова та Когана. Окружну комісію Кам'янецького округу очолив Лашинков, а Шенетівського – Заєнчковський [9, с. 55]. Комісії підтвердили критичне становище єврейської людності містечок Правобережжя і підготували доповідні записки в яких розподілили єврейське населення на групи за соціальним походженням та майновим становищем.

Згодом переселенську роботу на місцях передали до відома УкрТЗЕТу. Починають виникати комісії Товариства при РВК і міськрадах. Комісії мали діяти при президіях райвиконкомів та міських радах. Комісії утворювались з голови, секретаря, п'яти членів представників від сільськогосподарських секцій та секцій праці при міськрадах, а в райвиконкомах держагронома або райзема та інспектора праці промрайради, Райколгоспспілки та райхімії ТЗЕТу. В міськрадах комісії ЗЕТ утворювались у складі голови, секретаря та трьох членів представників від сільськогосподарської секції, секцій праці та ТЗЕТу. Голова місцевої комісії обирався із числа членів президії відповідної ради або виконкому [13, арк. 4].

В цей час IV Всеукраїнська нарада євсекцій КП(б)У, розглядаючи питання про перехід євреїв до хліборобської праці, визначила конкретні шляхи залучення єврейського населення до цієї роботи. А саме, що земельне облаштування трудящих євреїв, які розоряються, – в резолюції говорилося, – необхідно здійснювати шляхом розселення їх у межах губернії проживання та переселення в інші губернії". Згідно резолюції за рішенням Наркомзему України для переселення на Україні від 1 січня 1923 року виділялося 1.420 млн. десятин землі, із них 963 тис. десятин виділялися в Одеській губернії, 370 тис. десятин в Катеринославській і 69 тис. в Донецькій. В Криму виділялося 400 тис. десятин [8, с. 36].

Проаналізувавши регіони де влада виділяла землі під переселення одразу виникає питання - чому було обрано для єврейського переселення Південь України та Крим? Відповідь лежить на поверхні тих процесів що відбувались в Україні. Голод, занепад землеробства в багатьох районах Причорномор'я потребував великої маси коштів та ентузіастів для відновлення сільського господарства. Території півночі Катеринославської та півдня Одеської губернії були не пристосовані до ведення сільського господарства. В районах виділених для переселення не було інфраструктури, водопостачання, виділені наділи це був суцільний цілинний степ. Тому влада вбачала в переселенцях цілинників, які за кошти американських та вітчизняних благодійних організацій освоюють пустуючі землі та введуть їх в економічний оборот.

До справи долучився і ВУЦВК, прийнявши 19 липня 1924 року постанову, за якою Наркомзем республіки зобов'язаний був щорічно виділяти із союзних та республіканських фондів земельні ділянки, спеціально призначені для єврейських переселенців, що поклато початок переселенській компанії на Україні. Весною 1925 року Наркомзем виділив вільні землі для переселенців у Херсонському окрузі зі 36653 десятини або по 15 десятин на сім'ю, на Криворіжжі – 12949 десятин, по 10 – на сім'ю. А протягом 1925 року за планом КОМЗЕТа переселили 3 тис. єврейських сімей на південь України і в Північний Крим 1 тис. [4, с. 22]. За перші місяці роботи комісії в 1925 році було зареєстровано 25 тис. сімей, що бажали зайнятися сільським господарством. Більшість з них об'єднувалися в переселенські артілі, які існували на землях приміських фондів. Приміські фонди створювались окружними виконавчими комітетами на основі використання вільних земель округу. Але земельний фонд не дозволяв отримувати прибутки господарствам та вести товарне виробництво. Зокрема, на Поділлі сільськогосподарське виробництво характеризувалася високою щільністю сільського населення і обумовлювалася гострим дефіцитом землі. На початку 1925 р. у Подільській губернії працювало 55 єврейських колективів із близько 200, що діяли в Україні. Висока щільність єврейського населення призвела до того, що в регіоні на одного їдока сільськогосподарського колективу припадало лише 0,78 десятини землі, в той час, як в інших регіонах України 2,2 десятини [9, с. 55]. Тому переселення єврейських колективів вимагало особливого підходу. Перепоною в регіонах було й те, що місцеві органи виконавчої влади відхиляли будь-які пропозиції по розселенню євреїв у сільській місцевості в межах губернії. Тому в цьому регіоні влада розробила декілька напрямів вирішення проблеми. А саме: переселення євреїв на землі півдня України; утворення інтенсивних сільськогосподарських галузей, які б не вимагали значних земельних площ; зміцнення існуючих єврейських сільськогосподарських об'єднань і організація нових [12, с. 39].

Не дивлячись на труднощі процес переселення проходив форсованими темпами. В 1925 р. до роботи по переселенню підключився і ТЗЕТ. Виконуючи рішення Центрального Правління ТЗЕТу, Всеукраїнський ТЗЕТ разом з Кримським ТЗЕТом поклав на себе обов'язок про облаштування переселенців і наділенням їх сільгоспінвентарем. Тільки за 1925 р. організація придбала сільськогосподарські машини 500 плугів, 250 бункерів, 550 борон, 500 жаток, 80 сортувальних машин на суму 132 тис. крб., які направлялися в район переселення. Завдяки співпраці УкрТЗЕТу і Всесоюзного ТЗЕТу в липні було закуплено, завдяки кредиту, сільгоспінвентарю на суму в 61 тис. крб. Його розділили по декількох регіонів України і Криму. Зокрема до Херсонської округи потрапило 120 плугів, 100 борон, 50 сівалок, 3 молотарки і 30 саморізків, для Криворіжжя 50 плугів, 40 борон, 25 сіялок і 15 саморізків [5, с. 148]. 2 липня 1925 року Центральним правлінням ТЗЕТу було укладено договір з КОМЗЕТом на предмет облаштування Всеукраїнським Товариством 400 сімей нових переселенців в Криворізькій округі, а також надання 700 сім'ям переселенців Одеської округи матеріальної допомоги [5, с. 148]. За договором УкрТЗЕТ отримував з центру через Центральний сільськогосподарський банк 117 тис. крб. для допомоги Одеському округу і 180 тис. крб. для Криворізької округи. УкрТЗЕТ разом з Агро-Джойтом зібрав того ж року різних речей для переселенців на суму 280 тис. крб. [7, с. 26].

Формування, відправка перших переселенців та колективів і прийом їх у нових районах проживання протягом 1925 року виявили організаційні прорахунки та упущення. ВУЦВК та Центральна комісія нацменшин не розв'язали до кінця цілу низку організаційних питань особливо на земельних фондах півдня України. Так, під час весняної посівної кампанії 1925 р. Криворізької та Херсонської округи не в змозі були прийняти переселенців на відведених для цього ділянках. В Криворізькому окрузі земля була задана в оренду місцевому населенню до осені 1925 р. і округ мав можливість прийняти лише частину переселенців. Частина земельних фондів Херсонського округу також була зайнята озимими посівами місцевих селян, а вільні ділянки землі не могли забезпечити весняний засів та пасовища для всіх бажаних переселенців. Саме тому на нараді Нарком-

**ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ПО ЗЕМЛЕОБЛАШТУВАННЮ ЄВРЕЙСЬКИХ ТРУДЯЩИХ У
ПЕРЕСЕЛЕННІ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НА ПВДЕНЬ УКРАЇНИ ТА
КРИМ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

зему та ЦКНМ було вирішено прийняти на херсонські держфонди всі переселенські колективи, представники яких мали прибути до округу не пізніше 15 березня 1925р.[9, с. 42].

Непідготовленість органів влади призводила до невиконання своїх функцій в плані допомоги переселенцям. Сформовані наспілку єврейські переселенські колективи не могли вижити на нових місцях через економічну індивідуальність, непідготовленість до сільськогосподарської праці єврейського крамаря, кустаря. Вони не були підготовлені до колективної праці. Тому при перших конфліктах новостворені колгоспи розпадались. Органи влади що відповідали за переселення місцях нехтували розпорядженнями Наркомзему про переселення в першу чергу сімей, в яких не менше п'яти осіб, з яких троє повинні бути працездатними. До конфліктів між переселенцями призводила і владна політика по залученню до переселенських колективів більш заможних переселенців і одночасно чистини незаможних(за них було обіцяно внести 500 крб.) призвела до конфліктів між ними на місцях розселення. Заможні родини вимагали повернення обіцяних державою коштів за бідних переселенців. Через їх відсутність бідних переселенців виключали з колективів, а їх місця займали платоспроможні переселенці.

Переселення проходило також без врахування общинного способу життя єврейства містечок. Розпорядження Наркомзему забороняло переселення сполученим сім'ям(сім'ям що складались з сімей батьків, дітей, їх близьких родичів). Їх від'їзд, разом із затвердженою частиною родини, не давав права на землю. Це призводило до появи груп безправних сімей, непорозумінню на місцях, голоду та відсутності можливості облаштуватись на нових місцях.

Крім того у великої кількості переселенських колективів були відсутні документи землеуправління що посвідчували статус та сімейний реєстр переселенців. Це не давало можливості довести членство в переселенських колективах окремим переселенцям. Владні структури постійно змінювали склад колективу, замінюючи незаможних, на більш заможні сім'ї [8, с. 40]. Але не дивлячись на всі негаразди переселення тривало. Зокрема, з Волинської, Київської, Подільської, Полтавської та Чернігівської губернії у 1925 році Всеукраїнський ТЗЕТ організував переселення у Херсонський та Криворізький округи 2518 єврейських сімей, до складу яких входило 14533 особи. Це дало можливість утворити у Херсонському окрузі 140 колективів у Криворізькому - 12 [8, с. 41]. Так, колектив "Юнчерд Хев" з містечка Зінків Кам'янецького округу Подільської губернії, що складався із 63 економічно сильних сімей і нараховував 304 особи, виїхав у Херсон для закріплення на землі і проживання. По приїзду на нове місце проживання колективу від ТЗЕТу було виділено 2 плуги, 7 борін, 2 косарки та насіння Єврейської добровільної організації США Агро-Джойнт. Це дало змогу засіяти 42 десятини землі кукурудзою, просом та картоплею, колектив отримав 75 десятин сінокошу, правда, не на своїй ділянці, оскільки призначені землі були здані в оренду до осені. За літні місяці було заплановано збудувати 10 житлових будинків для розміщення переселенців, що мали намір переїхати восени. На весну 1926 року колектив планував посадку виноградників, вирішення ряду питань соціального та виробничого характеру [9, с. 57]. Протягом 1925 - 1926 років для єврейських переселенців з Київщини, Волинщини, Полтавщини, Чернігівщини та Поділля було виділено 128460 десятин земельних угідь, розрахованих на утворення 8347 господарств.

Основними регіонами єврейського аграрного переселення в Україні на 1926 рік стали Херсонська, Криворізька, Маріупольська, Запорізька та Мелітопольська округи. Саме у місцях компактного поселення євреїв на півдні України були створені Новозлатопільський, Сталініндорфський та Калініндорфський єврейські національні райони та більшість єврейських національних сільрад. З 1923 по 1926 роки кількість офіційно зареєстрованих євреїв-землеробів в Україні збільшилася з 56 до 107 тис. чоловік, тобто майже в двічі більше, що складало 67% єврейського землеробського населення СРСР [14, с. 74]. На нових місцях євреї-переселенці селилися по 50 - 150 родин на площі 1000 - 3000 десятин. Допомігав УкрТЗЕТ переселенцям і в дорозі. Так, переселенцям виділявся УкрТЗЕТом хліб, організовувались на станціях пункти прийому платежів. За розпорядженням Наркомшляху переселенські поїзди не затримувались в дорозі на великих вузлових станціях [10, с. 147].

Паралельно з процесом переселення округні відділення ТЗЕТу разом з комісіями КОМЗЕТу проводили процес обстеження єврейського населення України. Обстеження підтвердило незадовільний стан єврейства Правобережної України. Для аналізу результатів обстеження 8 - 11 січня 1927 року було проведено Першу Всеукраїнську нараду по роботі серед національних меншин. На нараді були присутні представники державних і громадських організацій, що брали участь в процесі переселення євреїв на колонізаційні землі Півдня України, зокрема і Всеукраїнського ТЗЕТу. На нараді зазначалось, що добровільні організації мають допомагати єврейським трудящим в переході до занять сільським господарством, а також в залученні єврейського населення до кустарно-ремісничого виробництва, створенні для єврейської молоді системи закладів професійного навчання [13, арк. 4]. На ТЗЕТ покладався пошук інвесторів для реалізації задекларованої програми.

В місцях побудови єврейських поселень гостро постала проблема забезпечення переселенців питною водою. Потрібно було швидко будувати водогони, копати колодязі. Владні структури переклали вирішення даної проблеми на ТЗЕТ та єврейський добровільний рух. Тільки протягом 1926 - 1927 років працівниками Всеукраїнський ТЗЕТу було викопано 49 нових колодязів та 4 ставки, що дозволило дещо покращити проблему обводнення фондів Півдня України. Але проблема залишилась не вирішеною [9, с. 64].

В 1927 році завдяки ТЗЕТу в єврейських поселеннях працювало 64 трактори, 20 парових молотило, 36 сортувальниць, віялок і іншої сільськогосподарської техніки. Працювало 5 заводів з переробки молокопродуктів, маслобієнь, черепичних та шкіряних заводів; в Сімферопольському та Джанкойських районах були побудовані інкубатори та птахофабрики. КОМЗЕТом були проведені наступні заходи: кожній сім'ї було виділено 0,5 га виноградників, була організована суспільна обробка полів широкими полосами, під технічні культу-

культури; завдяки привезеній з Америки техніці, було пробурено 43 артезіанських свердловини і 51 шахтних колодязі глибиною від 80 до 120 метрів. Протягом 1927 року було побудовано Агро-Джойнт - 441 будинки для єврейських переселенців, ТЗЕТом - 120 будинків, великі пільги для переселення Агро-Джойнт надавав євреям-кримчакам, виділив для їх потреб 970 тисяч крб. На 1 січня 1930 р. витрати на переселенську кампанію єврейства зросли (без коштів переселенців) до 27205 тисяч крб., у тому числі: державна допомога складала 17,8%, закордонних єврейських організацій - 73,9%, сільськогосподарського банку - 8,3%. Завдяки цьому можна було не тільки сподіватися на залучення єврейського населення до землеробської праці, а й вирішення питань його працевлаштування [6, с. 27].

Отже, політика більшовицького режиму вела до знищення єврейських громад містечок, які були центрами єврейської культури, мови ідиш, специфічного релігійного виховання молоді. Містечка перетворились на свого роду гетто, тільки з правом відносно вільного пересування. Доведені злиднями та голодом до відчаю євреї прагнули покинути містечко і спонтанно стали переходити на вільні землі Півдня України та Криму, де їх ніхто не чекав, але де вони надіялись врятуватись від голоду. Спонтанне переселення єврейства дозволило радянським органам влади проголосити про початок переселенської програми під егідою уряду. Товариство разом з передовою єврейською громадськістю СРСР за допомогою закликів, переговорів зуміло переконати світове єврейство про благодійність та реальність проекту створення на території УСРР єврейської національної автономії. Але розпочата в кінці 20-х років колективізація призвела до зменшення кількості бажаних до переселення в межах земельних фондів Української СРР. Програма поступово згорталась, кошти направлялись для переселення єврейства в Біробіджан.

Джерела та література

1. Орлянський В. С. Євреї України в 20–30 роки ХХ століття: Соціально-політичний аспект. – Запоріжжя, 2000.; Чирко Б. В. Національні меншини України (в 20-тих – 30-тих роках ХХ століття). – К., 1995.; Гусев В. Сионистское движение в Украине в 20-е годы XX века: социальная база, политические группировки, практическая деятельность // Записки Запорожского университета. – Запорожье 1999; Хонігсман Я. С. Колективізація, голодомор і занепад єврейського землеробства в Україні. // УДЖ. – 1994. – №2–3.
2. Козерод О.В. Евреи Украины в период новой экономической политики: 1921-1929 гг. – К., 2002.
3. Блюм А.В. Еврейский вопрос под советской цензурой. – Спб., 1996.
4. Гольде Ю. В. Земельное устройство трудящихся евреев. – М.: Центральное издательство народов Союза ССР, 1925.
5. Еврейский крестьянин. – М., 1924.
6. Звіт правління УкрТЗЕТу. – Х., 1928.
7. Кантор Я. Еврейське хліборобство на Україні. – Х., 1929.
8. Місінкевич Л.Л. Коренізація і національні меншини Поділля у 20-30х др. ХХ століття. – К.: Рідний край, 1999.
9. Місінкевич Л.Л. Національні меншини Поділля у 20-30х др. ХХ століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2000.
10. Мицюк О. Аграртизація жидівства України. – Прага, 1932.
11. Орлянський В. С. Євреї України в 20-ті 30-ті роки ХХ сторіччя: соціально-політичний аспект. – Запоріжжя, 2000.
12. Современное состояние еврейских местечек и перспективы их экономического оздоровления. – Каменец-Подольский, 1929.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління(ЦДАВО України)
14. Чирко Б. В. Національні меншини України (в 20-тих – 30-тих роках ХХ століття). – К., 1995.

Зінченко О.В.

ПРАВО ЗАПИТУ ДЕРЖАВНОЇ РАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1906-1916 р.р.

Актуальність дослідження охоплює кілька аспектів: 1) наближення 100-літнього ювілею запровадження в Російській імперії народного представництва у вигляді Державної думи та Державної ради (20 лютого – 23 квітня 1906 р.); 2) відсутність досліджень сутності та повноважень Державної ради, у тому числі й права запиту; 3) необхідність перегляду загальних оцінок реформування державного ладу Росії у 1905 – 1907 рр., які давались радянською історіографією; 4) висвітлення досвіду країн, які переходили від автократії до парламентаризму. *Мета статті* – виявити особливості права запитів державних радників Російської імперії 1906 – 1916 рр. шляхом аналізу оновленого російського державного законодавства та порівняння його з іноземними державними законами. *Головне завдання* дослідження пов'язане з детальним аналізом Основних державних законів, Запровадження Державної думи, Запровадження Державної ради, Наказу Державної ради та парламентських наказів іноземних держав.

Західноєвропейські державні діячі зазначали необхідність урядів конституційних держав керуватись у своїх діях вимогами громадської думки, загальний напрямок якої їм вказують палати народного представництва [1, с. 176]. Одним з найзвичайніших способів ознайомлення урядів з настроями суспільства і суспільства з намірами урядів є інтерпеляції (запити). Інтерпелюючи уряд, вказуючи на незаконні чи недоцільні дії агентів влади, палати народного представництва здійснюють одну зі своїх найважливіших функцій. “Звертати увагу на зловживання і вимагати їх усунення, - підкреслював англійський правознавець Сідней Лоу, – це – функція парламенту, яка освячена часом і високо цінується” [2, с. 79]. Таким чином, парламентські запити складають не тільки спосіб ознайомлення уряду з громадською думкою суспільства, але і засіб контролю законності дій уряду з боку народного представництва. Особливо серйозного значення, на думку російського правознавця Б. Ландау, право запитів набувало у перехідні